

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
«АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ ІМЕНІ ПАВЛА ЧУБИНСЬКОГО»
КАФЕДРА МИСТЕЦТВО СПІВУ

ХЛОНЬ КРИСТІНА ВОЛОДИМИРІВНА

ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНОСПІВУ В ПРАКТИЦІ
СУЧАСНОГО ШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Дипломна робота на здобуття освітнього рівня бакалавр

Науковий керівник:
Відмінник освіти України,
народна артистка України
Коротя-Ковальська В.П.

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАРОДНОЇ ПІСНІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	7
1.1 Знайомство з українською народною пісні в початкових класах.....	7
1.2 Роль народної пісні в розвитку творчої активності школярів.....	13
1.3 Народна пісня як джерело дидактичних знань учнів.....	15
Висновки до розділу.....	16
Розділ II. ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС МУЗИЧНИХ ЗАНЯТЬ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ	17
2.1 Музичний фольклор у розвитку творчих здібностей школярів.....	17
2.2 Методичні рекомендації щодо використання дитячого фольклору на уроках музики у процесі шкільного виховання.....	20
2.3 Виховання молоді засобами української народної пісні в умовах нової української школи.....	26
Висновки до розділу.....	28
РОЗДІЛ III. ЗНАЧЕННЯ ПІСНІ В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	
3.1 Становлення та розвиток українських ліричних пісень.....	29
3.2 Світоглядна мудрість української народної пісні.....	38
3.3 Світова слава української пісні	40
Висновки до розділу.....	46
ВИСНОВОК	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	48
ДОДАТКИ	51

ВСТУП

Актуальність теми. Українська національна музична спадщина є унікальним джерелом історико-культурних здобутків і цінним засобом збагачення сучасної педагогіки в теорії та практиці виховних процесів. Формування багатогранної та гармонійної особистості у школярів є однією з найважливіших проблем на етапі розвитку сучасного суспільства. Збагачення психічного світу дітей включає формування особистості, їх творчого потенціалу та вдосконалення внутрішнього «я».

«Пісня розповідає простими словами найглибші, сердечні бажання, показує їх не як бажання, а як дійсність... Пісня радує, а глухе почуття дійсних життєвих клопотів на хвилю уступає на бік, випливає сльозами, не гіркими, але такими, що облягшують душу», – зазначав Іван Франко. Тому велике значення у навчально-виховному процесі студентів має відродження української пісенної культури.

У рамках теоретичного аналізу визначено педагогічні можливості української народної пісні. Обґрунтовано необхідність звернути увагу дітей раннього віку на ідейно-дидактичний характер української народної пісні. Це пояснюється тим, що пісенний фольклор є багатосистемним засобом формування характеру, впливу на розумову, інтелектуальну, емоційну та інші сфери особистості. Вдале поєднання теоретико-методичних і етнопедагогічних засобів забезпечує високий ступінь культури естетичного розвитку.

Народнопісенне мистецтво має потужний виховний потенціал і стало дієвим засобом виховання, навчання, розвитку та виховання людини високоморально-естетичної особистості. Важливу роль у правильному та дбайливому вихованні голосу дитини відіграють українські пісні. Тому українська пісня має велике значення для музично-естетичного виховання молодого покоління.

На основі дослідження та аналізу наукових розвідок, писемних джерел, періодики та літератури про розвиток української музичної культури можна стверджувати, що процес формування української самосвідомості супроводжувався появою прогресивних явищ в громадському житті. На особливу увагу заслуговує рух, що виник у середині XIX ст. і розвивався завдяки діяльності прогресивних діячів літератури та мистецтва за пропаганду української культури.

Застосований під час аналізу сучасної навчальної літератури метод історико-логічної єдності дав змогу відзначити зростання інтересу вітчизняних дослідників до окремих аспектів даної проблематики, включаючи проблеми виховання у школярів обрядової традиції музичного співу (Р. Дзвінка, Г. Падалка, О. Аліксійчук, О. Отич та ін.). Як використовувати місцеве народне музичне мистецтво у вихованні підростаючого покоління (С. Борисова, С. Крамська, Л. Поверезіна, Л. Масол, та ін.). Національно-культурні особливості етнічних традицій пов'язані з питанням використання народних педагогічних ідей у вихованні (В. Болбас, П. Ігнатенко, Ю. В.). Руденко, З. Сергічук, М. Стельмахович, Є. Шававко, Д. Федренко). Наявність цих досліджень свідчить про те, що обрані мною теми є цікавими та затребуваними.

Отже, все згадане вище обумовлює **актуальність** обраної мною теми **«Значення україноспіву в практиці сучасного шкільного виховання»**.

Мета бакалаврської роботи – обґрунтувати україноспів, як одного з найефективніших засобів виховання особистості школяра .

Об'єкт дослідження – процес навчання учнів шкільного віку в закладах освіти.

Предмет дослідження – методики виховання школярів з використанням українських пісень.

Для досягнення поставленої мети було визначено **завдання дослідження**:

- Вивчити історичні аспекти походження української пісні, фольклору та процесу їх розвитку.
- Зробити якісний аналіз складових компонентів фольклору та українських народних пісень для підтвердження їх вагомості у практиці сучасного шкільного виховання.
- Проаналізувати та узагальнити особливості використання творів української народної творчості для школярів під час музичних занять.
- Висвітлити методичні рекомендації у діяльності вчителів та учнів у процесі вивчення української народної пісні.

Для досягнення поставленої мети та вирішення поставлених завдань було застосовано такі *методи дослідження*:

теоретичні – аналіз і синтез, абстрагування та ідеалізація, моделювання і конкретизація теоретичних знань, узагальнення педагогічного досвіду. Ці методи сприяли осмисленню сутності і змістовному викладу матеріалу.

Теоретико – методологічну основу дослідження становлять положення і висновки, що стосуються: сучасних педагогічних, психологічних, культурологічних і філософських аспектів щодо визначення ролі української пісні, як одного з найефективніших засобів виховання особистості школяра, що розглядалися у працях багатьох вчених, митців, науковців, філософів тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає у поглибленні знань та застосуванні практичних аспектів сучасного виховання школярів на основі української пісні. Дана робота має поглибити сучасне розуміння музично-педагогічної освіти; становити підґрунтя для подальшого урізноманітнення дієвих форм методів виховання дітей шкільного віку з

використанням музичної спадщини та дати змогу впроваджувати їх у виховний процес.

Структура та обсяг бакалаврської роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та додатків.

РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи народної пісні в початковій школі

1.1 Знайомство з українською народною піснею в початкових класах.

Народна пісня – один із найпоширеніших жанрів у музичному мистецтві. Українська пісенна культура величезна. Це справжній скарб людської духовності, що захоплює емоції, розум і серця. Українські пісні передають багатовіковий досвід виховання підрастаючого покоління в душі народного світогляду, морально-етичних та естетичних цінностей, високої духовності та моральності. Тому українські народні пісні мають бути покладені в основу музично-методичного матеріалу, який використовується на уроках музики в початкових класах.

Шкільний вік є найбільш перспективним в розвитку музичного сприйняття та навантаження на дитячу пам'ять. Воно накопичує враження і пробуджує інтерес до української народної пісні. Музично-естетичний смак буде розвиватися успішно тоді, коли діти будуть навчатись слухати, співати та аналізувати українські народні пісні. Широке використання музики свого народу під час навчального процесу підвищує рівень їх музичного сприйняття, яке стає більш осмислене, емоційне, що проявляється в стійкій, постійній увазі дітей до заняття, в намаганні дізнатися як можна більше про творчість композиторів, частіше слухати музику рідного краю.

Значну роль у музично-естетичному вихованні учнів відіграє саме народна пісня. Ми ніколи не повинні забувати, що наші діти – наше майбутнє. Для наших дітей ми зобов'язані відродити забуті сторінки історії, особливо пісні, відкрити доступ до невичерпних джерел народної мудрості.

«Велику роль у музичному навчанні початкової школи відіграє хор» [11, с. 31-32]. Він поєднує в собі слова та музику, два найпотужніші елементи впливу на виконавців і слухачів. Доповнюючи і поглиблюючи один одного, формуються художні смаки, а вивчення і використання високохудожнього хорового репертуару дає чудові можливості для розвитку вокально-хорових і художньо-виконавських умінь і навичок школярів. Основний порядок розучування хорових творів на основі народних пісень мало чим відрізняється від загальноприйнятого. До них належать:

- вступне слово вчителя, у якому визначається проблемний зміст і загальний характер хорового твору.
- відомості про авторів музичних та літературних текстів або їх народне походження;
- сприйняття музики учнями через ознайомлення з хоровими творами або безпосереднім показом творів самими викладачами.
- наслаштування на хоровий спів і характер цього твору.
- вивчення твору, який виконуються окремо кожною партією, групою голосів і складом усього хору.
- робота над окремими, самостійними музичними конструкціями, тобто складними для виконання уривками. Завдання викладача на цьому етапі – виробити в учня відповідне голосове дихання і звукоутворення, удосконалити інтонаційну структуру, чистоту ансамблю і дикцію.
- залучати до художнього виконання творів на основі поєднання музики і слова, використання можливих музичних засобів та засобів виразності.

Можна навести багато прикладів використання української пісні для розвитку вокально-хорових навичок учнів початкової ланки. Під час музичних занять в 1 і 2 класі особливу увагу приділяють чистоті інтонування, особливо при співі в унісон. На цьому етапі за допомогою співочої та хорової практики на народнопісенному матеріалі добре розвивається дихання, виробляється висока співацька позиція, опора звуку, набуваються навички виконання твору, відтворюються різноманітні динамічні відтінки. З цією метою, як приклад, можна взяти такі пісня для розучування: «Вербова дощечка», «Як діждемось літа», «Коляд, коляд, колядниця», «Українка я маленька» та багато інших, звісно відштовхуючись від типу голосу, його діапазону та загальних творчих можливостей дитини.

На третьому і четвертому роках навчання у дітей формується вміння слухати і виконувати двоголосні твори. На цьому етапі роботи доцільно використовувати вокальні чи хорові вправи або пісні, в яких голоси, що співають в унісон, розходяться нібито випадково (терціями), а потім знову з'єднуються. Працюючи в цей період, необхідно дотримуватись загальних вимог до виконання народних пісень, які використовуються на початку навчання: виразність мелодії, простий ритм, нескладна гармонія тощо.

Українські композитори-класики завжди вважали українську народну пісню ідеальним засобом суспільно-художнього виховання, тому чимало збірок обробок українських народних пісень присвятили саме дітям. Першою значною збіркою жартівливих українських народних пісень стала збірка М. Лисенка «Юність», що вийшла 1875 року. Збірка К. Стеценка «Луна» дуже корисна і популярна для школярів і домашнього музичного виробництва. За основу навчального матеріалу шкільного хору композитор узяв народні пісні. Загалом ця збірка характеризується вдалим підбором матеріалів та чудовою їх обробкою.

Другим за значенням музичним твором К. Стеценка є «Шкільна пісня». Це досконала за художньою формою енциклопедія народно-побутового життя, написана у формі різножанрових пісень: «Ой дзвонять дзвоники», «Калач», «Зайчик», «Добрий вечір» та ін. 20-ті роки ХХ ст. були багаті на творчі надбання, серед них: три випуски «Пролісків» Я. Степового, «Дитячі пісні» М. Вериківського, «Слобожанські народні пісні для школи» В.Ступницького та видання багатьох творів М. Леонтовича. Збірку Л. Лебуцького «Сонечко» вважають одним із найкращих творів світової музичної літератури для дітей. Вона містить 20 народних пісень для голосу з фортепіано, серед яких «Прийди, прийди, сонечко», «Іде, іде дід, дід», «Галя по садочку ходила» тощо. Особливе значення має перша українська дитяча збірка. Вони базувалися на фольклорному матеріалі, пісенних особливостях, відтворювали образи народного життя.

Величезне духовне значення української пісні, новаторство українських композиторів у галузі хорового оформлення народних пісень, створені ними високохудожні обробки піднесли цей жанр на новий рівень. Це національне надбання, безперечно, заслуговує на увагу вчителів і повинно бути предметом поглибленого вивчення в початковій школі. У праці «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський розповідає про те, який позитивний вплив мало на його учнів виконання українських народних пісень [19, с. 188–189]. Українські пісні сприяли вихованню у дітей естетичного підходу, тонкого сприйняття, емоційної чуйності до природи. Крім того, пісня розкрила дітям рідну мову як безмежне духовне надбання українського народу.

У той же час, важливо звернути увагу на сензитивний період під час молодшого шкільного віку, коли діти особливо сприйнятливі до педагогічного впливу. В цьому віці їх художній смак розвинений ще недостатньо, він тільки починає формуватись. Якщо дитина змалечку слухає і виконує народні пісні, то її слух поступово звикає до їх мелодичних і ритмічних особливостей, вони краще запам'ятовуються і стають більш впізнаваними та близькими.

«Національна система виховання – це система ідей, поглядів, вірувань, ідеалів, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, історично зумовлених і створених самим народом, яка спрямована на організацію життєдіяльності підростаючого покоління, їх виховання у дусі природно-історичного розвитку, матеріальної і духовної культури нації» [10, с. 107-111]. Національна система виховання базується на засадах родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що також охопили надбання національної виховної мудрості. Йдеться про світоглядні надбання народу, його морально-естетичні цінності, удосконалені засоби народної педагогіки, фольклор, принципи, форми і методи організації їх виховного впливу на молодь (теоретичні аспекти) та безперервна інтегрована сімейна та громадсько-виховна діяльність, а також освіта та навчальні

заклади (практичні аспекти). У навчально-виховному процесі естетичному вихованню сприяє викладання всіх навчальних предметів. Кожен урок, семінар, лекція має естетичний потенціал. Це досягається творчим підходом до вирішення конкретних завдань, мовленнєвою виразністю вчителя та учнів, підбором і оформленням наочного та роздаткового матеріалу, акуратністю конспектування.

Існує кілька жанрів української літературної та музичної народної творчості: пісні, частівки, забавлянки, заклички тощо. Так, до прикладу, щира любов до дитини виражається в простій і ніжній колисковій. Виходячи з реальних потреб дитинства, де міцний і здоровий сон є необхідною умовою нормального розвитку, колискові пісні є першим художньо-музичним зверненням до дитини. Перше знайомство з піснею починається дуже рано – з маминої колискової. Традиційно під час колискових пісень прийнято заколисувати малюка. Повторення поспівок і заколисування сприяють виконанню колискових пісень, основна роль яких – заспокоїти і заколисати дитину. Доведено, що діти розвиваються швидше, якщо постійно стимулювати відповідні рухові центри, що впливають на розвиток їх рухових рефлексів. Тому колискові пісні мають велике виховне значення. З перших днів життя дитина чує мелодії, які сприяють розвитку музичних здібностей. Під впливом голосу матері у дитини формуються естетичні почуття та емоції, адже вона не тільки чує мамин голос, але часто бачить її обличчя, її емоції та посмішку тощо. Колискова пісня вражає своєю простотою, ніжністю та співучим голосом. Завдяки таким пісням можна розвивати любов до тварин, птахів і комах, шанобливе ставлення до природи, що може впливати на розвиток таких моральних якостей, як доброта і чуйність. Вивчення колискових пісень також допоможе розвинути навички кантиленного співу.

Виховне значення мають і жартівливі пісні. Вони допомагають дітям зосередитися на правилах хорошої поведінки, бути терплячими, стати менш дратівливими. Жартівливі пісні, як і інші жанри дитячої літератури та

музичного фольклору, є прекрасними засобами розвитку мови дітей. Вони допомагають прищепити любов до української мови, сприяють розвитку дитячої уяви та творчих здібностей. Більшість жартівливих пісень веселі за змістом і різноманітні за художнім оформленням. «В них динамічно розвиваються ті події, які відповідають психофізіологічним особливостям дитини» [4, с. 11-13]. Завдяки цим властивостям забавлянки розвивають у дітей почуття ритму, надихають їх і спонукають до активних дій. Примовки також використовуються як музичний навчальний матеріал для навчання дітей. Короткі, переважно віршовані звернення до звірів, птахів, комах, імітація пташиного голосіння. Вони вчать дітей бережливого ставлення до всього живого. Веселі та поетичні лічилки також стимулює розвиток творчої уяви дітей.

Готуючи уроки музичного мистецтва та позакласні заходи, краще брати українські народні прислів'я, загадки та вірші, узгоджувати їх з ритмом і мелодією та використовувати в різних варіантах у подальшій роботі з учнями. Використання скоромовок може покращити спів, а також розмовну мову. Мелодія тексту скоромовки повинна бути легкою, так як співати в швидкому темпі дітям дуже важко. Для розвитку творчих здібностей школярів можна застосовувати тексти загадок. Викладач створює мелодію на відповідні слова, а відповідь має доспівати хтось із дітей.

Одним із найпопулярніших і найулюбленіших жанрів народної літератури дітей є казки. Типовим персонажем епосу українських казок є хитра лисиця («Лисичка-сестричка», «Лисиця-кума»), бешкетник вовк («Вовчик-братик») і наївний заєць («Зайчик-побігайчик»), інколи зустрічаються також коза, кіт, собака й кінь. Так народні казки за допомогою творчої фантазії вчителя і учня перетворюються в музичні вистави, які можна інсценувати з дітьми. Крім казок, можна інсценувати й українські народні пісні, пов'язані переважно з рухливими діями, наприклад «Ой є в лісі калина, а також жартівливі: «Веселі гуси», «Грицю, Грицю, до роботи», «Два півники», «Та орав мужик край

дороги» тощо. Таке відтворення пісень, як правило, до вподоби дітям та сприяє посиленню інтересу до музичних занять, умінь на навичок.

1.2 Роль української пісні в розвитку творчої активності в початкових класах

У музично-освітній галузі особливого значення набуває вивчення української народної пісні. Здатність привернути увагу до найважливіших подій у житті людей, їх висока артистичність і доброзичливість надають українському співу значного виховного значення. Народна пісня є найкращим прикладом, тому що сприяє розвитку високої моральності, музичних здібностей і художнього смаку у дітей, стимулює інтерес та виховує любов до прекрасного. Уже в першому класі учні можуть співати різні народні пісні, які знайомлять їх з навколишнім середовищем, природою, рослинним і тваринним світом, передають дитині теплі материнські почуття. Українські пісні є чудовим навчальним матеріалом для розвитку різних форм творчості учнів. «Важливе значення для розвитку творчої діяльності учнів мають активні методи стимулювання інтересу дітей до народної творчості»[18, с. 98–104]. Ці методи включають:

- виконання або розучування музичного матеріалу з учнями, слухання музики;
- бесіда – це можливість накопичення теоретичних знань;
- читання і слухання книжок і казок – це шлях до поглиблення історичних знань про українську народну творчість;
- спів по нотах, що створює неабияку творчу атмосферу;
- порівняння або співставлення подібних чи контрастних образів, що допомагає емоційно сприймати та відтворювати музичні твори;
- музичні та ігрові складові, ритмічні рухи, як емоційно-хвилюючі моменти.

Аби переконатися, що спів не є навчанням і щоб учні розуміли, до яких цілей вони прагнуть, учням слід давати конкретні та цікаві завдання. Наприклад, перед тим як заспівати пісню «Вийди, вийди сонечко», ви можете дати своїм дітям таке завдання: навчіться правильно брати дихання, без зайвого шуму і не піднімаючи плечі, і практикуйте це потроху, по два такти за раз.

Дитячі народні пісні у навчально-виховній практиці використовуються не лише для розваги. Вони дарують дітям нові враження, дають їм яскраві уявлення про навколишній світ, вчать радіти життю, співчувати чужій біді, шанобливо ставитися до всього живого, тим самим виховують духовний світ людини. З давніх часів і до сьогодні українські потішки були важливим засобом музичного розвитку. Вони мають особливе значення в роботі вчителя, особливо в тій, що спрямована на навчання музики та безпосередньо співу.

Не менш важливими для формування інтересу до народної творчості є педагогічні прийоми, які дають змогу не тільки емоційно сприймати музику, а й осмислювати її. У ході бесіди учні з цікавістю відповідають на запитання «чому?», «а як ти думаєш?». Таким чином педагоги створюють проблемні ситуації, тим самим змушуючи дітей думати, порівнювати, зіставляти, пригадувати, узагальнювати та робити висновки. Уміння учня почути і підкреслити важливе в музиці підвищує інтерес до роботи, активізує свідомість, спонукає до творчості.

Беручи до уваги той факт, що в учнів 1-4кл. підвищена рухова активність, на уроках необхідно застосовувати різноманітні рухи, музично-ігрові моменти. Під час виконання пісні можна попросити учнів передати свої емоції разом з рухами.

Творча атмосфера на уроці позитивно впливає на розвиток самостійності дітей. Кожен учень має можливість проявити свої творчі здібності та

потенціал (як при створенні нових мелодій та варіантів пісень, так і при втіленні змісту твору в гру, тобто інсценізацію). Вивчення української народної пісні спонукає до творчої діяльності учнів, але потребує вмілого використання різних прийомів та вдалого поєднання відомих прийнятих методів навчання. Отже, цілеспрямовані творчі завдання можуть допомогти учням детальніше аналізувати та сприймати музичний твір, спонукати до появи нових думок, пробуджувати у свідомості дитини нові образи, ідеї та поняття та посилювати естетичне задоволення.

1.3 Народна пісня як джерело дидактичних знань учнів

Українська народна пісня є одним із найдієвіших засобів педагогічного впливу на особистість школяра. Це унікальне вдосконалення сучасної педагогіки як в теорії, так і в практиці навчального процесу. Народнопісенне мистецтво має потужний виховний потенціал і стало дієвим засобом виховання, навчання і розвитку високоморальних і естетично спрямованих особистостей, засобом виховання людини. В українській народній педагогіці народна пісня посідає важливе місце серед відомих джерел передачі дидактичних знань. Зокрема, психологічне підґрунтя виховних ефектів українських пісень, які містять елементи дидактичного знання, зосереджені на несвідомій пам'яті та навіюванні через багаторазову варіативність конструкцій, поєднаних у контексті, що стосуються дії. Всім відома висока співоча культура українців. У період свого розквіту це також була повна система передачі дидактичних знань. Новітні дидактичні знахідки передавалися в різноманітних композиціях підручника, ритмічне оформлення яких сприяло стимулюванню розвитку та інтересу до пісень.

У багатьох українських народних піснях і сьогодні можна знайти перлини народної педагогіки. Це стосується як пісень загалом, так і пісень, які добре відомі в межах окремого населеного пункту. Наприклад, пісні про кохання забезпечують дидактичне виховання морально-етичних норм, а трудові та домашні пісні – навчання певним видам трудових навичок.

Творчість кобзарів була важливим і дуже впливовим виховним засобом народної педагогіки. Однією з причин тривалого збереження кобзарських традицій протягом усього історичного розвитку української культури є його високе дидактичне навантаження.

Психологічний і виховний вплив української народної пісні на людину – процес безперервний і багатопаровий. Завдяки українським пісням народна система дидактичних знань не лише сформувалася, а й поступово утвердилася. Таким чином, завдяки фольклору та народній пісні формувався мінімально необхідний ідеологічний знання та переконання навіть у дітей із сімей, де освіта була далеко не першочерговою. Іншими словами, суспільство майже автоматично гарантувало певний мінімум національної свідомості.

Система джерел, що викладають дидактичний досвід, особливо система української народної пісні як її частини з часом втрачається, губиться, і навіть знецінюється, а це все певним чином призводить до погіршення морального клімату суспільства. Тому збереження всієї системи народного мистецтва, відродження втрачених і забутих елементів і розвиток цього національного надбання мають велике значення для гідного існування нашого народу.

Висновки до розділу

Отже, україноспів є чудовим джерелом для отримання дидактичних знань учнів та розвитку творчої активності, адже упродовж століть саме пісня доносить до нас людські спогади, їх захоплення, переживання та ідеали, поєднуючи епохи, надихає людей у радісні моменти та допомагає проживати смуток. Вона супроводжує життя народу, по-своєму відображає духовні прагнення та етичні ідеали українського народу, сусідніх країн та їх суспільств, показує життя нації в різні історичні епохи, розкриває його з різних сторін і позицій. Народна пісня – це буквально опис народного життя, хранитель духовних початків життя.

Дуже важливо відроджувати кращі зразки народної пісенної творчості та впроваджувати їх у навчально-виховний процес. Процес залучення учнів до пісенного фольклору передбачає сприйняття творів народної творчості, безпосередній контакт учнів із народною піснею на практиці, запам'ятовування зразків української народної творчості та впровадження їх у навчальний процес. Українська народна пісня – явище неповторне, величне і вічне. Цілісний підхід до розвитку творчих здібностей та виховання молоді можна реалізувати на матеріалах народної творчості. Українська пісня як ніщо інше впливає на емоції учнів, формує в них моральні та духовні цінності.

Розділ 2.

Особливості використання української музичної спадщини на музичних заняттях в початкових класах

2.1 Музичний фольклор у вихованні і розвитку творчих здібностей молодших школярів

Розвиток музичних здібностей є одним з найважливіших чинників музичного виховання особистості. Шлях до ефективного розвитку музичних здібностей школярів вимагає звернутися до народної педагогіки, до дитячого музичного фольклору, який є перевіреним засобом виховання у дітей прекрасного, поєднавши в собі естетичний, моральний, світоглядний досвід минулих поколінь. Народна практика музичного виховання виробила багато засобів розвитку естетичного й художнього досвіду дітей. Вони сприяють виявленню творчих здібностей під час музичної діяльності у різних проявах.

Таким засобом передусім є музичний фольклор, який поєднує творчість дорослих для дітей (колискові пісні, лічилки, пестушки, забавлянки, казки тощо). З часом ці жанри, разом з ігровими та обрядовими піснями, увійшли до дитячого репертуару, але у творчості дорослих вони втратили своє первісне значення. У наш час все більшого значення набуває виховання

народною піснею. Тому варто підкреслити різноманітні виховні можливості пісенного фольклору. Через емоційно-чуттєву сферу вона пронизує всі інші структури та рівні свідомості та поведінки дитини: думки та почуття, установки та цінності, переконання та мотивація, діяльність у цілому.

Досліджуючи педагогічний потенціал української народнопісенної творчості необхідно зазначити, що вчений-музикознавець Дж. Брязул у своїй науковій праці «Патріум Кармен» виділяє три основні функції фольклору.

Перша – навчальна функція створення української народної пісні, збереження відомостей про обряди, звичаї, традиції та історію рідного краю, а також засвоєння національної та духовної культури, морально-етичних норм і принципів.

Друга – функція розвитку. Відповідає за розвиток пізнавальної та творчої діяльності, емоційної чутливості, естетичних прагнень і уподобань, прагнення до самовдосконалення, сприяє загальному розвитку особистості.

Третя – виховна функція. Його завдання – формування світогляду, дотримання моральних і правових норм, політичних, релігійних та інших традицій, виховання підростаючого покоління в дусі національної єдності та духовного зв'язку поколінь.

Дитячий фольклор несе різноманітне навантаження. Крім завдань психічного та емоційного розвитку, ігри, пісні та інші жанри і форми дитячої творчості спрямовані насамперед на задоволення потреб дітей у спілкуванні. Дитячий допитливий розум потребує постійного спілкування. Діти спілкуються як з дорослими, так і між собою. Досліджуючи світ, вони намагаються копіювати звуки навколишнього середовища, слухати та відтворювати дорослі пісні, видозмінювати їх по-своєму, виходячи зі свого сприйняття та розуміння. «Особливої уваги заслуговують дитячі ігри не тільки як засіб поживлення музичної діяльності, а й як засіб розвитку художньо-творчих здібностей» [3, с. 465]. Дитина під час гри рухається і

вкладає в це енергію. Враховуючи, що музичні навички — це рухові навички, роль гри в їхньому розвитку важко переоцінити. Колискові пісні, дитячі віршики та ігри призначені для немовлят, але їх використання на початкових уроках музики полягає в першу чергу в розпізнаванні перших вражень дітей, а також в активізації власної дитячої діяльності на базовому, легкому, але водночас яскравому інтонаційно-образному матеріалі.

Аналіз великої частини дитячого й дорослого репертуару, що виконується для дітей, виявив, що їх основу складають пісні, побудовані на трьох-чотирьох звуках, що обмежуються інтервалом терції чи квати, а присутні в мелодіях характерні наспіви, як правило, запозичені з дорослого репертуару. Дитячі пісні, потішки зазвичай мають чітку ритмічну структуру. Мелодичні наголоси відповідають мовним наголосам і римах вірша. Ритмічну композицію визначають не тільки акценти, а й протяжність. На першому етапі метроритмічних вправ слід зосередитися на ритмі слів. У розробці цього завдання вчителю та учням допомагають дитячі заклички, лічилки, дражнилки та скоромовки. Отже, важливі пісні, наближені до сприйняття дітей і складаються з кількох звуків, оскільки дітям не потрібно запам'ятовувати складні мелодії чи складні тексти. Вони залюбки виконуватимуть ці пісні, поступово виховуючи почуття ритму та отримуючи естетичне задоволення.

Завдання вчителя знайти такі приклади, які відповідають віку, здібностям і музичному розвитку дитини. Важливо, щоб учитель коригував завдання протягом уроку і поступово збільшував складність: це спів з метричною пульсацією, спів з поєднанням легких танцювальних рухів, створення темброво-ритмічного супроводу, імпровізація в ритміці тощо.

Розвиток музичних навичок можна поєднувати з дитячими іграми, в яких поєднуються різні види музичної діяльності, і в ігровій формі навчати дітей культури спілкування. Його використання на уроках музики сприяє розвитку всіх елементів музикальності: почуття ритму (крокування, плескання,

притупи, тощо), почуття ладу (хоровий, сольний спів), музична слухова образність, а рухами і мімікою діти підкреслюють характер пісні, будучи одночасно і виконавцями, і глядачами.

Дитячі пісні часто будуються на мажорному тризвуку, який повторюється кілька разів. Це дозволяє дітям підсвідомо відчувати лад, стійкі і нестійкі ступені в мелодії. У невимушеній ігровій формі діти повторюють одну і ту ж пісню, щоразу передаючи різні емоції. Важливе місце тут посідає рух, пов'язаний з піснею. Воно повинно проводитися у відповідному темпі та ритмі та виражати творчу уяву дітей. Такі ігрові моменти називаються музично-ритмічними імпровізаціями і допомагають дітям розкрити свої творчі здібності та потенціал. Наступний важливий момент щодо музичних ігор – це їх спрямованість на розвиток музичних і слухових образів. Усі ігри є спілкуванням у широкому розумінні цього слова. Діти спілкуються не тільки з піснями, а насамперед за один з одним допомогою пісень, бо вони розуміють мову звуків, інтонацій, поетичних речень і рухів. Щоб гра досягла своєї навчальної мети, необхідно знайти індивідуальну комунікативну точку зору кожного учня, предметне вираження тих якостей, які лежать в основі музикальності і за допомогою яких розвиваються музичні здібності.

Проведений аналіз свідчить про те, що поширеність музичних ігор серед дітей позитивно впливає на розвиток музичних навичок учнів. Музична освіта має ґрунтуватися на дитячій музичному фольклорі, дорогоцінній універсальній спадщині, яка передає глибокий досвід та охоплює покоління.

2.2 Методичні рекомендації щодо використання дитячого фольклору на уроках музики у процесі шкільного виховання

Музичні заняття та позакласна музично-виховна діяльність учнів залежать від багатьох факторів і принципів, які впливають на успішність роботи вчителя, яких учитель повинен дотримуватися в ході художньо-естетичної діяльності. Поділяючи ці умови та принципи, ми можемо закласти міцну

педагогічну та методичну основу. Вони повинні включати правильно підібраний репертуар музичного матеріалу для навчально-виховної роботи з дітьми, який має здійснюватися на основі найбільш близького вихованцям за естетичними запитами та уподобаннями музичного фольклору. «Фольклор і пов'язана з ним система музичних знань, умінь та навичок учнів повинні визначати основний зміст роботи педагога, забезпечувати принципи структурної єдності музичного виховання і освіти на таких етапах» [22, с. 115–117]:

- навчальний матеріал – діяльність педагога – його художньо-естетична компетентність;
- залучення дітей до пошуку інформації і підбору зразків народної музичної творчості (пісні, інструментальні мелодії, ігри, театралізовані вистави);
- масове залучення школярів до проведення календарно-обрядових заходів, театралізованих вистав і інших культурно-мистецьких концертів тощо;
- проведення в рамках уроків музики комплексного вивчення музичних та літературних фольклорних джерел, аби сформувати в учнів міцні асоціативні зв'язки між українською музикою, літературою і образотворчим мистецтвом;
- індивідуальна музично-виховна робота викладача з учнями;
- залучення до процесу музично-естетичного виховання школярів, їх батьків та людей старшого покоління;
- взаємодія учнів з природою регіону та краю;
- тісна культурологічна співпраця викладача музики з громадськими організаціями.

Вирішальним у такій діяльності є використання педагогічних можливостей партнерства: співробітництво з окремими співаками,

викладачами, артистами, художніми колективами та мистецькими об'єднаннями. Таке спілкування є невід'ємною частиною художньо-естетичного виховання учня, і ці зв'язки слід плекати та зміцнювати.

Виходячи з вищевикладених принципів, педагоги повинні взяти музичний фольклор за основу ефективного музичного виховання учнів на уроках музики та в позакласній роботі. Музичний фольклор є одним із головних засобів художньо-естетичного впливу на духовний світ наших учнів. Школярі, в царині емоцій і відчуттів, для морального та естетичного виховання. Українська народна музична культура має містити основу для музично-естетичного розвитку молодших школярів, тобто стати джерелом знань, умінь і навичок, оволодіння якими має важливе значення для повноцінного психічного, духовного та інтелектуального розвитку дітей.

«При використанні зразків народної музики на уроках музики та в позакласній роботі всі види музичної діяльності повинні бути тісно пов'язані між собою» [22, с. 30–33]. Репертуар пісень для хору має включати якомога більше творів календарної обрядовості. Такі пісні легко розучувати, оскільки вони мають ігровий характер, просту структуру, прості мелодичні лінії, інтонації та досить легкий метроритм. У більшості випадків їх вивчають в такому порядку:

- 1 чверть – обжинкові пісні;
- 2 чверть – пісні до Святого Миколая, Новий рік, колядки, щедрівки;
- 3 чверть – веснянки, гаївки;
- 4 чверть – купальські пісні.

У ході музично-педагогічного дослідження слід орієнтувати власне дослідження на єдність, поєднання всіх галузей естетичного циклу (музичного напрямку, хореографії, мистецтва, літератури тощо). Ні для кого

не секрет, що народна творчість живе в змішаних формах, наприклад, де музичні інтонації і слово (або музика і рух у танці, грі, театралізованих дійствах) зливаються в єдине, нерозривне ціле. За таких обставин методика роботи викладача повинна також обумовлюватися. Так, наприклад, вивчення календарно-обрядових пісень повинно передбачати не тільки оволодіння школярами мелодією, метроритмом, характером і формою, а й ґрунтовне вивчення художніх текстів, поетики мови, рухів і міміки, а також міміки та тонкощів звуків і голосів. Вирішуючи ці завдання, можна водночас познайомити учнів із зразками образотворчого, декоративно-ужиткового мистецтва, танцювальних та інструментальних жанрів, театру та кіно, що доповнює загальний емоційний фон уроків музики, впливає та сприяє психологічному засвоєнню учнів. Граючи на різноманітних музичних інструментах діти можуть поступово освоювати прийоми гри та звукодобування на бубні, бандурі, тріскачках, маракасах, металофонах, сопілках, клавішних електромузичних інструментах тощо.

Прослуховування музики має проводитися на заняттях за загальноприйнятою методикою: вступна бесіда, етапи слухання паралельно з обговоренням. В процесі обговорення необхідно розмовляти з дітьми про жанри в музиці, музичну мову, музичні образи, про те, які почуття викликає музика, який в неї задум, що звучить у творах, що автор хотів зобразити за допомогою даного твору тощо. Для ефективного засвоєння музичного матеріалу і для зменшення втоми серед учнів 1-4 класів до музичних заняттях варто додавати рухи, наприклад неважкі танцювальні елементи, марш або музично-ритмічні ігри.

При розучуванні музично-ритмічних рухів доречним буде вивчення з дітьми характерних рухів українських народних танців: присідання, колупалочка, тиночки, ритмічна хода з ігровими дійствами, ведення хороводів та інші.

Вся музична діяльність на уроці має тісно взаємодіяти з вивченням дітьми музичної грамоти, сприяти розвитку творчих та музичних здібностей. Зокрема відчуття ладу на основі релятивної і абсолютної системи сольмізації. Також треба слідкувати за тим, щоб учні набували вмінь розрізняти високі і низькі, довгі і короткі тривалості, рух мелодії вгору та вниз, звучання динаміки на *piano* та *forte*, вчилися запису ритмічного малюнку; вивчали тривалості нот, пауз, запису їх на нотному стані, знаки альтерації, метр, ритм, лад, динаміку, темп тощо.

У процесі музичного навчання в початковій школі діти засвоюють основні поняття про музику, набувають необхідних знань про музичні образи, методи музичної виразності, музичні форми і жанри, музичні інструменти та співочі голоси. На різних заняттях учням пропонуються конкретні види діяльності, під час яких створюються найбільш успішні умови для оволодіння предметом залежно від віку дитини та її творчих здібностей. Діти вчать загально розбиратись в музиці: який вона має характер та настрій, які почуття викликає, ким вона створена та ким виконується..

Важливе місце на уроці займає вокально-хорова робота. Спів розглядається одночасно як засіб емоційно-естетичного виховання учнів, так і як засіб їх всебічного музичного розвитку. Сам процес співу є комплексним за своєю природою. При співі працює весь організм дитини, зокрема його звукоутворюючий, артикуляційний і дихально-м'язовий апарат. З перших кроків навчання співу необхідно розвивати вокальний слух у дітей, що передбачатиме можливість сприймати якість голосу, контролювати і оцінювати як власний спів, так і інших виконавців.

В процесі оволодіння вокально-хоровими навичками треба навчати дітей правильному звукоутворенню. Найбільш сприятливою для співу є м'яка атака звука, якою в основному і необхідно користуватись на початковому етапі. Тверду атаку варто застосовувати з особливою обережністю. Дитячі співацькі голоси мають звучати природньо і невимушено, дзвінко і рівно

протягом всього співочого діапазону. Тому вже з перших кроків слід навчати дітей правильно використовувати дихання під час співу і безпосередньо контролювати його. Співоче дихання має бути спокійним, рівним, глибоким, без зайвих шумів та напруги. Водночас в учнів в процесі співу виховується дикція, артикуляція, стрій, вокальний, ритмічний, динамічний ансамбль.

За час навчання учні початкових класів повинні вміти:

- співати пісні виразно, передавати емоційно-образний зміст під час виконання;
- у процесі співу бути налаштованим на урок, уважним, стояти у правильній співочій поставі;
- розуміти основні диригентські жести викладача, відгукуватись на них в процесі співу;
- застосовувати різноманітні динамічні відтінки, співати від *p* до *f*;
- співати зі штрихами *legato*, *non legato*, *staccato*;
- виразно вимовляти слова, дотримуватись правильної вимови голосних і приголосних звуків, розспівувати склади на два і більше звуки;
- виконувати пісні з дублюванням і без дублювання мелодії акомпанементу, без музичного супроводу та з елементами двоголосся.
- співати а *carrella*, на основі календарно-обрядових пісень для ознайомлення з нашою музичною спадщиною та вбирання нашої культури.

2.3 Виховання молоді засобами української народної пісні в умовах нової української школи

У сучасних наукових дослідженнях у рамках етнопедагогіки активно досліджуються педагогічні можливості фольклору української пісні та можливого їх використання у навчально-виховному процесі. Особливу увагу приділено питанням початкової школи. На думку видатного педагога

К.Ушинського, у початковій школі формується світоглядна позиція людини, особливо її національна впевненість.

Українські народні пісні – це складна форма народної музично-поетичної творчості. Функціональний аналіз виділив «виховне поле» української народної пісні. Протягом багатьох років всі народи основною метою виховання вважали турботу про збереження, примноження і розвиток звичаїв і традицій нашого народу, про передачу наступним поколінням життєвого, духовного, а також і педагогічного досвіду, зібраного минулими поколіннями. «Основна мета народної педагогіки, традицій і обрядів полягає в гуманному підході до особистості вихованця» [10, с. 78]. Для вирішення цього питання народна педагогіка застосовує різноманітні методи і засоби. Одним із найбільш дієвих засобів педагогічного впливу на особистість вважається саме українська народна пісня.

Українська національна музична спадщина є унікальною скарбницею історико-культурних надбань і цінним засобом збагачення сучасної педагогіки як у теорії, так і в практиці навчально-виховного процесу. «Оскільки в народній пісні відображаються почуття народних мас, то можна сказати, що через неї ми безпосередньо звертаємось до минулих поколінь», – наголошував український педагог Г. Ващенко. В. Сухомлинський виділяв педагогічний вплив народної пісенної творчості на розвиток особистості та зазначав: «Мелодія і слово рідної пісні – це могутня виховна сила, яка розкриває перед дитиною народні ідеали і сподівання» [5, с. 62]. Музичний образ як ніщо інше підсилює дитячі емоції, а мелодія «породжує яскраві фантазії, відкриваючи дітям не тільки красу світу, а й людську велич і гідність».

Українська пісня має силу сприймати розуміння природної краси навколишнього світу, особливо рідного краю. Тренує витонченість світосприйняття, розвиває духовні цінності та інтереси, творчі здібності, тим самим формуючи емоційно-естетичне ставлення до дійсності та мистецтва..

Яскравими прикладами можуть стати відомі українські народні пісні, в яких оспівується краса рідного краю, наприклад: «Стоїть гора високая», «Ніч яка місячна».

Значний вплив української народної творчості й на трудове виховання дітей. Трудовий процес супроводжувався й стимулювався народними піснями. Різноманітними мистецькими, художніми, емоційними, пісенно-музичними засобами вони допомогли прищепити любов до нелегкої праці, до землі, до хліба: «Ой ти, лану, ланочку, скажи мені правдочку. Чи дамо полю волю, а рукам спокою».

Народні ідеї в сьогоденні несуть не тільки теоретичний характер, а й реалізуються за допомогою творчості в освітній діяльності шкіл України. Роботи та аналізи багатьох вчених вказують на необхідність додавання до освітнього процесу початкової школи таких форм роботи, які б допомагали поглиблювати знання про українську народну пісню, формувати в дітей інтерес до витоків національного пісенного фольклору через духовнопрактичну діяльність. Найбільш сприятливими формами вважаються музично-рольові ігри, вистави, фольклорні свята, конкурси, концерти, народно-пісенні проєкти. Зокрема, побудовані на народно-пісенному надбанні дитячі ігри («Подоряночка», «Огірочки») й театралізація українських народних пісень («Я Коза-Дерева», «Мала баба три сини», див. додатки «Ходить Гарбуз по городу») виховують морально-естетичні цінності. Одним із важливих прийомів виховання шанобливого ставлення до української народної пісенної спадщини є організація позашкільних та позаурочних фольклорних заходів («Івана-Купала», «Святого Миколая», «А вже весна»), конкурсів україноспіву, концертів, тематичних вечорів, що виховують у дітей повагу до національних цінностей, історії, формують інтерес до духовних традицій.

Однією із сучасних і найбільш дійєвих форм роботи з школярами щодо вивчення ними пісенного фольклору є проєктні роботи. Орієнтовний

тематизм освітньо-виховного проєкту може бути такий: «Природа в українській народній пісні», «Мамина колискова», «Квіти в українських піснях», «Материнські обереги», «Чарівний світ народних казок», «Обрядова фантазія» та ін. Під час реалізації даних проєктів школярі починають краще розуміти зміст українських народних пісень та паралельно розвивають здатність до творчої інтерпретації.

Висновки до розділу

Отже, українська народна пісня є одним із найефективніших засобів педагогічного та виховного впливу на особистість молодшого школяра. Це унікальне вдосконалення сучасної педагогіки як в теорії, так і в практиці навчального процесу. Використання музичного фольклору під час занять з дотриманням усіх методичних рекомендацій неабияк сприяє вихованню та розвитку творчих здібностей у школярів, а народна творчість загалом має величезний педагогічний потенціал, що робить її продуктивним засобом виховання, навчання, розвитку високоморальної та естетично спрямованої особистості, засобом виховання людини. Українці – справді народ, який виріс зі своєю піснею, втілюючи в слова свої переживання, свої духовні потрясіння, все те, що нелегко забувалося. Недаремно кажуть, що українська пісня – бездонна душа українського народу.

РОЗДІЛ III

ЗНАЧЕННЯ ПІСНІ В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

3.1 Становлення та розвиток українських ліричних пісень

Все життя людину супроводжують пісні – «від колиски до могили, бо нема такої значної події в житті народу, нема такого людського почуття, яке б не озвалося в українській пісні чи ніжністю струни, чи рокотом грому», – зазначав М. Стельмах [18, с. 81-82]. Народні пісні є величезним внеском України в загальнослов'янську й світову художню творчість. Їхнє багатство різноманітне і незліченне. Пісні народжувались завдяки різноманітним

подіям та явищам суспільного життя, громадсько-родинному побуту, трудовій діяльності, боротьбі проти іноземних загарбників, національному та соціальному гніту і любові до Вітчизни. Народна пісня містить в собі не так розповідну складову, як відтворення внутрішнього світу людини (стану душі, думок, бажань, надій, страждань тощо).

Витоки народної лірики сягають глибини століть. Людина уважно спостерігала за природою, яка її оточувала, придивлялась до себе і за допомогою мови, художньої уяви та фантазії, а також залежно від свого настрою, емоцій, думок, створювала надзвичайної краси і віртуозності різноманітні мелодії та наспіви. Сучасна ослідниця С. Я. Єрмоленко наголошувала, що «мова усної народної творчості, зокрема мова народної пісні, є скарбницею національного світогляду, своєрідною енциклопедією почуттів, художньо-емоційною пам'яттю народу» [20, с. 24–25]. Українська народна творчість, мабуть, найяскравіша з усіх видів фольклору, яка здатна передати особливості художньої думки її творців і носіїв, і донині залишається в активному стані, а тому підтримує національну свідомість українців та формує самоповагу.

Впродовж не одного століття усна народна творчість була чи не єдиним засобом узагальнення життєвого досвіду українців, який втілює в собі народну мудрість, світогляд та ідеали. Фольклор не лише відображає найважливіші події української історії, а й зберігає численні архаїчні язичницькі мотиви та символи. Завдяки народній спадщині ми можемо познайомитися з побутом українців далеких і ближніх поколінь, уявити їхні свята й побут, сповнені магічних і чарівних обрядів. Характеризуючи ліричні пісні та їх різновиди, їх справді можна віднести до наймолодшого роду пісенного фольклору. Їх становлення відбувалось переважно у XVI-XIX століттях. «Всі ліричні пісні українського народу можна поділити на дві великі групи: соціальн- побутові і родинно-побутові» [22, с. 40–48]. До першої групи відносять козацькі, рекрутські, чумацькі, наймитські,

емігрантські пісні. Родинно-побутові пісні охоплюють майже всі пісні про родинне життя, а також ті, що стосуються особистого життя (пісні про кохання, жіночу долю, сирітство, гумористичні, колискові, пісні дітей і дорослих).

Сміливо відокремити від інших українських ліричних пісень можна вагому частину українського усного епосу – думи. Фахівці пов'язують походження дум з такою стародавньою формою як ритуальний плач. Як правило, думи оспівують козацьке життя та їхні походи, війни із загарбниками, родинний побут козаків, які не покинули Україну.

Не менш цікавими частиною побутової пісенної лірики є танкові (танцювальні, до танцю) пісні та українські коломийки, що в свою чергу поділяються на групи «до танцю» і «до співу», науковці та музикознавці відносять їх до такого окремого виду як жартівливі та сатиричні. Дана «коломийкова» форма виникла раніше за вищезгадані види народної лірики та швидко дійшла до різних жанрів традиційного фольклору, знайшовши своє місце також у професійній українській поезії. Саме ранній розвиток української ліричної пісні допоміг здобути їй популярність та розповсюдження по всій території нашої держави, а близький кожному українцю сюжет, мотиви, інколи страждання обумовили її неабияку популярність серед населення нашої Батьківщини.

Перш ніж приступити до класифікації ліричної пісні, варто зазначити, що цей жанр має свої особливості класифікації. Це питання до сих пір викликає суперечки серед науковців і наразі немає єдиної сформульованої точки зору. Більшість учених в основу пісенної класифікації поклали тематичний принцип.

Побутова пісня на початку була присвячена любовній тематиці та сімейно-побутовим відносинам. З часом в них почали розкриватись і різного роду соціальні мотиви, а особливо – антикріпосницька тема. У побутових піснях

виражаються суспільно-громадські відносини між людьми: селяни діляться переживаннями про важке життя в умовах кріпацтва, яскраво передано і життя дворових людей. До соціально-побутової пісні багато знавців відносять також солдатські і робочі пісні, в яких сімейні відносини зовсім не розкриваються. З солдатськими піснями тісно пов'язані козацькі пісні.

Дехто з вчених вказував на існування військово-історичних пісень, до яких також входили солдатські пісні, які відрізнялись від солдатських пісень з побутовою тематикою. В них задіюються нові герої, нові мотиви і розкриваються нові теми. Окрім пісень, що розповідають про нелегке солдатське і козацьке життя, серед солдатів звучали також жартівливі та гумористичні пісні.

До трудових пісень відносять робочі пісні, в яких головною темою є тема праці, що розкриває відносини між робочими і тими, кому вони змушені були підкорятися (господар, підприємець, майстри, наглядачі тощо).

Багаті на сюжети і близькі до любовно-побутової тематики прощальницькі пісні, що з'явилися в другій половині XVIII, - початку XIX століття. Часто в таких піснях дівчина просить свого коханого відкласти від'їзд, але він пояснює, що ніяк не може цього зробити і засмучена дівчина присягається йому у вічному коханні. До XVII - XIX ст. у піснях даної групи показувався образ нерішучої, сором'язливої дівчини, але з зазначеного періоду в піснях з'являється контрастний образ сміливої та бойової дівчини. Деякі вчені виділяли окремо і міські пісні, які отримали назву міщанські романси, провідною темою яких є нещасливе кохання.

Враховуючи наведені вище групи, на сьогоднішній день більшість фольклористів і музикознавців дотримуються такої загальної класифікації:

- Соціально-побутова пісня. Сюди входять козацькі пісні, антикріпацькі, рекрутські, солдатські, чумацькі, бурлацько-наймитські, заробітчанські, стрілецькі та емігрантські. Солдати і козацтво охоплювали

значну соціальну групу із своєрідними умовами побуту та життя. У зв'язку з цим і з'явилися в народній творчості солдатські і козацькі пісні. Їх тематика найрізноманітніша. В них зображуються і військово-історичні події, в яких яскраво змальовані картини битв, розповідається про рішучість і хоробрість українських воїнів, описуються образи мужніх козаків і полководців. Солдатські пісні військово-історичної тематики являють собою абсолютно нове окреме явище в українській народно-пісенній творчості. У них зображені інакші образи, сюжети, теми і мотиви. Говорячи про цей вид пісень можна відзначити історичність, пізнавальний та навчальний характер тому, що саме цей вид пісень був присвячений відповідним історичним подіям, а інколи навіть міг розповісти для науковця чи учня більше ніж книги чи інші джерела історичних знань. В солдатських військово-історичних піснях з'являється герой – солдат. Він зображується як хоробрий, сміливий воїн на тлі суворої війни. Героєм пісень зображується і козак, якого описують як хороброго борця за незалежність та справедливість по відношенню до свого народу та неньки України.

У XVIII столітті разом із розвитком мануфактурної промисловості в тогочасній Україні склався так званий трудовий фольклор про працю. У цих піснях йдеться як про знаряддя праці, так і безпосередньо про сам процес праці, а дійові особи трудового фольклору часто зображуються як робітники, або ремісники. Як правило, він блискуче виконував будь-яку роботу, яка яскраво оспівується в ліричних піснях. Крім того, у піснях цього роду описується тяжке життя робітників і тяжкі умови праці кріпаків.

Знаходячись в синтезі, селянські, солдатські і робочі пісні є загальним пісенно-творчим процесом XIX століття. Однак саме з другої половини XIX століття в піснях даних груп розвивалися яскраві характерні риси, своєрідність кожної групи пісень, особливо в плані ідейного тематизму.

- Наступним видом виокремлюють родинно-побутові пісні, пісні на

любовну і сімейну тематику, де описуються стосунки коханих, а також розкриваються внутрішньо-сімейні відносини та нелегке життя селянства в умовах кріпацтва. В кінці XIX століття відбувається розширення сімейно-побутової тематики ліричної пісні. Українська лірична пісня все більше охоплює соціальні мотиви. Поруч з темами одруження або заміжжя піднімаються соціальні питання, яскраво описуються соціально-економічні умови життя різних прошарків суспільства, починаючи від коваля, жебрака і закінчуючи купцем і боярином. Наприклад, в пісні «Калину з малиною вода зрозуміла» розповідається про те, як дочці дорікає мати в тому, що та рано віддала її заміж і як нелегко їй жити в чужій сім'ї. З часом традиційні пісні з сімейно-побутового зразка переходять в зразки соціально-побутових пісень. Серед українських ліричних пісень, найбільш поширеними сюжетними лініями є такі: дівчина сумує в чужій сім'ї за рідним краєм, за батьком та матінкою. Також популярним є сюжет, де сокіл лебідку вбиває сокіл. Дані образи мають символічний характер: соколом переважно виступає молодий парубок, а лебідкою змальовували дівчину.

Загалом, мотиви сюжету в сімейних піснях залишаються традиційними: туга за рідною хатиною, нелегке життя в чужій сім'ї, тяжке сімейне життя і, нарешті, на тлі картин кріпасництва яскраво зображена любов українців до природи рідного краю. З розвитком даного виду до традиційних селянських пісень все глибше проникають мотиви розлуки, розставання та прощання. Розвиток підвиду родинно-побутової пісні припадає на XVIII-початок XX століття. При цьому лірика продовжує наповнюватися новим ідейно-тематичним змістом. На зміну образів і мотивів символічного характеру все частіше з'являються реалістичні образи і мотиви.

Та поряд з сумними та тужливими ліричними родинно-побутовими піснями зустрічається такий підвид як весільні пісні. Україна багата на весільні обряди. Весільні обряди відрізняються від регіону до регіону. Його важливість полягає в тому, що він представляє світогляд і мораль людей,

сімей і соціальних відносин на кожному етапі історії. У цій пісні яскраво оспівано долю жінки до і після шлюбу. У весільних піснях співається про дружок і дружок молодої, женихів, бояр і бояр, старост і дружб. Весільні пісні співають переважно жінки. Здебільшого це хори та діалоги. Весільні пісні супроводжують замішування калача, заплітання нареченій коси, одягання їй чіпця тощо. Серед популярних пісень, що виконуються на деяких українських весіллях і по сьогоднішній день є можна почути весільні пісні: «Де ти, калино, росла?» «Ой думала та гадала», «Приїхали гості», (Див. додатки «Ненько моя та рідненькая»). Тексти цих пісень розкривають різні почуття та думки дівчини напередодні та під час весілля. Можна сказати, що всі весільні пісні представляють одну драматичну послідовність дій, але водночас кожна пісня може бути окремою маленькою п'єсою завдяки діалогічній формі. Весільні пісні красномовно свідчать не лише про глибокий зміст і офіційність самого весільного обряду, а й про високу моральність українців як творців пісень про різноманітні обряди.

- Окремо виділяють жартівливі, сатиричні пісні та пісні хороводи. З

давніх-давен мандрівники й дослідники, письменники та громадські діячі інших народів та держав відзначали гумор як одну з характерних рис, яка притаманна саме українцям. Ця риса стала однією з визначальних при характеристиці українського народу, як пісенного так і такого, що може розважатися, сміятися та веселитись. Для українського народу гумор був своєрідним самозахистом у важкі часи. В атмосфері, сповненій веселощів і сміху, часто з відтінком смутку, українці прагнули забути несправедливість і зло. Завдяки жартівливим пісням український народ піднімав дух, усвідомлював свої колективні сили, зберігав духовне і моральне здоров'я. особливість українського народного гумору тонко виділив український поет і фольклорист Іван Манжура і висловив захоплення цією рисою характеру українців в таких рядках:

Ні! Я дух люблю свого народу,

Що на усяку він пригоду,
 Яка б його де не зустріла,
 Прискаже сміло та до діла.
 Слівце веселеє по волі
 І кипить з ледачої недолі!
 Той дух насмішкувато-щирий
 Не дасть приспати в серці віри
 В громадську силу, її розум
 І не поб'є немов морозом,
 Надію певную довіку
 На кращу долю чоловіку.

Беручи до уваги гумористично-сатиричних жанри, варто зазначити, що провідне місце належить жартівливій пісні. В ній гармонічно поєднані всі барви й відтінки народного гумору, всі нюанси сміху – від ледь вловимої посмішки до бурхливого нестихаючого реготу. Жартівливі пісні в основному розробляються за гумористичними сімейно-побутовими темами, а вже виходячи на публіку, сміх, як правило, розкриває сатиричний характер. Родинно-побутова тематика жартівливих пісень дуже цікава і колоритна. Спостережливі творці народного гумору змогли виокремити особливості повсякденного життя, наділити їх сміхом, що оспівується в піснях то легким жартом, то насмішкою, то соромливим натяком, то гострим гротеском, то ледь помітною усмішкою, то злою іронією.

Даючи характеристику героям українських жартівливих пісень можна сказати, що чи не найчастіше в них описується молодь – дівчата і хлопці. Акцентуючи увагу на смішних і негативних рисах окремих представників молодого покоління, народний гумор несе в собі виховний характер. До того

ж, весела пісня – це своєрідний прояв залицяння та взаємопізнання між хлопцями та дівчатами. В жартівливих піснях часто висміюють дівочі та парубочі вади, передусім лінь і нехозяйновитість, недбальство і дурість, нескромність і легковажність, комічні освідчення та непорозуміння між хлопцем та дівчиною, недоречні суперечки й надто відверті любові. Причому ці приклади народної етики дозволяють сміятись й з вад зовнішності юнаків та дівчат. Особливо гостро кепкують з недбайливих пастухів та одиначок з багатого роду (Див. додатки «Чом дуб не зелений? Бо те туча збила»). Поняття краси в народній естетиці органічно поєднується з поняттями працьовитості та справедливості. Якщо героям пісні не вистачає цих рис, чи подаються їх негативні риси, то їхні портретні характеристики оспівуються в піснях теж негативними. (Див. додатки «Грицю, Грицю до роботи»).

У більшості піснях-діалогах важливим гумористичним прийомом є несвідоме самовикриття героя. Наприклад, з відповіді парубка дівчині, що покликала його на побачення, вимальовується гумористична постать неабиякого боягуза. Пісні такого характеру мають м'який гумор, що додають настрою і роблять життя цікавішим. Жартівливі пісні вдало відобразили і сферу родинного побуту. Не часто в них можна почути про ідеальне сімейне життя, захоплення чоловіка жінкою чи навпаки. Набагато частіше можна почути тематику, присвячену різноманітним смішним сторонам сімейних відносин.

Особливою різноманітністю тематики відзначаються жартівливі пісні про кумівство. Раніше в куми часто запрошували близьких друзів, нерідко навіть колишніх коханих, з якими з різних причин не вийшло побратися. Тож не дивно, що між кумом та кумою часто встановлювались особливо близькі стосунки, які з погляду народної моралі викликали певний осуд, а отже, й гумористичне висвітлення. (Див. додатки «І учора у куми»). Величезну роль у мистецькому житті українців відігравали жартівливі пісні. Цей жанр

знаходить відгомін в обрядах, звичаях і танцях і тісно пов'язаний з повсякденною працею людей. Жартівлива пісня охопила майже всі сфери українського музичного життя. Вона існує як окремий сольний чи хоровий твір, ще пов'язана з хороводами, що виконуються під час руху, та такими побутовими танчиками, як гопакі, козачки, коломийки тощо.

Особливої уваги заслуговує кожний вищезгаданий вид ліричної народної творчості, адже це все пісні, які мають свої відмінності, особливості тематизму, образів, символів та художньо-виразних засобів.

З плином часу деякі пісні настільки видозмінюються за своєю формою та змістом, що по суті перетворюються на нові пісні і стають окремими жанрами або підвидами своїх попередників. Мова і стиль традиційних українських ліричних пісень зберігли дивовижну стійкість навіть тоді, коли ці пісні значно змінювались в своєму змісті, широко трансформувались в композиційному відношенні. Мова і стиль традиційних ліричних пісень впродовж багатьох століть також не стоять на місці. Зміни відбуваються як безпосередньо в словнику, так і в стилістиці окремих пісень. Старі слова все частіше змінюються на більш сучасні, з'являються різного роду соціально-професійна термінологія, та нові епітети. Багато пісень втратили або ж вже втрачають початковий опис картини, перетворюючись на стислу оповідну інформацію. На сьогоднішній день можна побачити як відбувається спрощення художньої форми і ускладнення змісту пісні. Однак, не дивлячись на всі зміни, українська пісня була і залишається більше ніж просто піснею для українців.

3.2 Світоглядна мудрість української пісні

Люди активно пізнають світ і постійно діляться інформацією. Вищою формою пізнавальної діяльності людини є думка. Людське мислення народжується, існує і розвивається завдяки мові. Хоча мова і мислення тісно пов'язані, їх не можна ототожнювати. Мислення є загальнолюдським

явищем, і кожна мова належить певній нації, групі людей (нації, народності). Одна і та сама ідея може бути передана багатьма різними способами різними мовами з різними звуками, граматичними структурами та лексикою. Але незважаючи на різноманітність мов, усі вони виникають і розвиваються у зв'язку з потребами соціальної праці, потребами спілкування та потребами спілкування людей.

Серед національних духовних цінностей варто виділити яскраве та неповторне явище – фольклор. Це унікальна художньо-філософська система, яка відтворює характер взаємовідносин народів із зовнішнім світом на кожному етапі їх історичного розвитку. Вона є опорою національної самосвідомості, засобом національного виховання, засобом соціалізації людини в національній культурі. Вивчення фольклору необхідно всім людям, особливо дітям. Бо через художні образи, через мовні системи, у жанрових визначеннях етнографічних явищ осмислюються духовні принципи життя та морально-естетичні норми. , а продуктивний досвід – це більш об'єднана та знайшла втілення ритуальна діяльність. Воно пов'язане з роботою та сімейним життям українців. Там великий потенціал українського фольклору, і відмова від нього може повільно знищити культуру, суспільство та особистість.

Українська пісня – невичерпне джерело тем, ідей та образів для письменників і науковців усіх часів і країн. З глибокої, різноманітної і мудрої скарбниці народної творчості постають найкращі твори відомих поетів усіх народів. Як вдало підкреслив М.Т. Рильський: «Народна творчість – це той ґрунт, на якому виростають література, театр, музика і образотворче мистецтво – без якого вони б засохли» [8, с. 34–35]. Український вчений, філософ, публіцист М. Драгоманов надавав особливого значення українському співу в процесі формування особистості. Він приділяв велику увагу принципу народності у вихованні та виступав за вивчення рідної мови в українських школах як засобу розвитку естетичних почуттів, моралі та

національної самосвідомості. «Значне виховне значення має вивчення українських народних пісень у школі» [19, с. 58]. У них міститься велика кількість моральних принципів, за якими людина керує своїм життям. Твори фольклору розповідають про життя і побут нашого народу в різні історичні епохи. Мають на меті виховання у дітей любові до рідного краю, рідної мови, бережливого ставлення до природи і людей, сприяння розвитку їх інтелектуальних і творчих здібностей, формуванню характеру. Мова фольклорних творів досить близька до розмовної. Часто вона передає особливості діалекту саме того регіону, де створювався зароджувався народний шедевр. Пісня, легенда чи дума зберегли для нас не просто інформацію про певні історичні, родинні, побутові події – вони виділили та підкреслили пережиті людиною події так, що навіть через століття вчинок, явище чи щирі почуття розкриваються перед очима, як на екрані.

«Українська мова – наймилозвучніша й найголосніша з усіх слов'янських мов, з безмежними музичними можливостями. Ніде древо народної поезії не дало стільки смачних плодів, ніде дух народної поезії не відбився настільки яскраво й сонячно, як він відбився на піснях українських. Дійсно, народ, який здатний співати такі пісні і милуватися ними, не може мати низький рівень освіти», так описував українські пісні німецький поет і перекладач Фрідріх Боденштедт.

Українські пісні, казки, потішки та прислів'я повертають нас до цілющих джерел землі і вчать оберігати навколишній світ: Батьківщину, наш дім, природу, вчать радіти сонцю, лісам та полям, а також шанувати свій народ і його традиції, примножувати славу і здобутки пращурів і народу в цілому. З фольклорних джерел ми постійно дізнаємось про особливості та вірування народного життя, і краще розуміємось в специфіці фольклору, наприклад, чому в зимових колядках співають про весняних ластівок, чому під час свята Купала стрибають через вогонь, як служили народні інструменти і ще багато-багато іншого. У сучасному світі, насиченому технікою технологіями,

інформацією та різноманіттям подій, дуже важливо не втратити себе, своєї духовності та морально-етичних цінностей. І саме пісенна спадщина нашого народу завжди нагадає про найдорожче, про те, що з давніх-давен так цінували і берегли наші пращури.

3.3 Світова слава української пісні

Не дарма українці вважаються дуже музичним народом. Українська пісня – дивовижне явище світової культури. З давніх часів інші люди захоплювалися ним і поважали його. Тому одним із найважливіших завдань педагогів і вихователів є знання історії, побуту, наших традицій і звичайно української пісні в різних етносах світу. Протягом багатьох століть серед багатьох європейських учених і митців панувала думка, що українські пісні (з мінорним, малозрозумілим і ліричним змістом) – це найбільш розкішне джерело світової народної творчості.

Історія поширення і вивчення української пісні та думи у Польщі наразі охоплює майже півтисячі років. Існують дані, що сусідній країні до вподоби не тільки українські думи («Козак Голота»), а й різні пісні та балади. Широко відомими були: «Од неділі першого дня», «Ах, Українонько, матінко моя», «Висипався хміль із міха», «Ой на горі та женці жнуть» та інші. Старанно надихались музичною спадщиною України польські композитори. У ХІХ ст. це виявилось, мабуть, найвиразніше. Наприклад, ритміку і мелодику українських пісень обробляв геніальний польський композитор Ф. Шопен (Краков'як, оп.14; «Наречений»).

Тривалий час у чеському фольклорі побутує українська лірична пісня про дівчину, що чекає свого милого, «в'ючи вінок». Текст пісні відбився у поезії сусіднього народу майже в дослівному перекладі, що прекрасно доводить ось цей початковий уривок:

Ой заржи, заржи,
Коню вороний,

Під круту гору йдучи,
 Чи не зачує молода дівчина,
 Рутяний вінок в'ючи,
 А як зачула, тяжко здихнула,
 Гірко заплакала:
 – Чи коня не мав,
 Чи доріжки не знав,
 Чи ненька не пускала?

У Чехії ця пісня здобула особливу славу, її виконували навіть на весіллях. Наприкінці XIX - початку XX ст. неабияку популярність у словаків здобули українські пісні «Куди ідеш, козаче?», «Дівка в сінях стояла», «Ой поїхав чоловік у поле орати». Композитор Л.Ріттер у своїй роботі «Прабатьківщина слов'янської пісні» стверджував, що Україна є колискою слов'янської народної музичної культури.

У Болгарії і донині люблять, співають і слухають українські пісні «Випрягайте, хлопці, коней», «Над річкою - бережком», «Ой у полі три доріжки» та інші. У болгарських збірках значне місце посідає пісня «Мысли мои», що є досить точним перекладом, зробленим П.Славейковим, Шевченкового твору «Думи мої». Серед популярних пісень є також «Рече та стогне Дніпр широкий», «Тече вода в синє море», «Ой одна я одна» тощо. Відомими стали романси на слова Л.Глібова «Стоїть гора високая», І.Котляревського «Віють вітри», В.Забіли «Гуде вітер вельми в полі», Д. Бонковського «Гандзя».

Серед сербів і хорватів популярністю користується пісня «Ой за гаєм, гаєм, гаєм зелененьким» (а в Румунії навіть видаються збірники українських пісень мовою оригіналу – «Змагати квітів», 1971; "Ой кувала зозулечка», 1974; «Співаночки мої любі», 1977).

В Німеччині на початку ХІХ ст. неабиякої популярності зазнала пісня С.Климовського «Їхав козак за Дунай». Мелодія цієї пісні викликала численні наслідування, обробки у професійній німецькій музиці а також сприяла творчості багатьох композиторів. І.Шнейдер (1780 - 1853) опрацював цей твір для чоловічого хору. К.Вебер (1786 - 1826) написав на відомі багатьом фортепіанні варіації на мотив цієї пісні. Однак з особливою шаною до неї поставився великий композитор Л.Бетховен (1770 -1827), шанувальник української пісенності. У 1816 р. композитор опрацював мелодію пісні для сопрано з супроводом, а в 1811 р. написав варіації на тему популярної в Німеччині пісні про козака й дівчину для фортепіано і флейти. Український козачок полонив Бетховена своєю енергією та оригінальністю ритму і його мелодію він використав у восьмій сонаті для скрипки і фортепіано, а також у першій частині шістнадцятої сонати для фортепіано. Мелодії козацьких пісень композитор додав також до «Апасіонати» і «Дев'ятої симфонії». Із творчістю Бетховена українські мелодії назавжди увійшли в європейську музичну культуру та стали надбанням усього людства.

В США українська культура та її історія стала відома тільки на початку ХІХ ст. Американська дослідниця Тереза Гальві у своїй роботі «Історичний огляд мов і літератур слов'янських народів з нарисом їхньої народної поезії» (1850) дала позитивну характеристику українським пісням та думам. «В степах України, – зазначає вона, – створено силу балад, і здається, що кожна гілочка дерева тут має свого поета і кожна стеблина на цих безкінечних рівнинах відлунюється піснею». Дослідниця перша в Америці звернула увагу на найвиразніші риси української народної поезії, зазначивши, що наш фольклор має особливий музичний смак, багатий на різноманітні епітети та має розвинену і досконалу риму. На початку ХХ ст. американці вже ближче ознайомилися з нашим музичним надбанням. Неабияке враження справили на слухачів виступи хору О.Кошиця у 1922-1924 рр., коли цей колектив

приїхав до США. Найбільш зацікавили їх самотність, неповторність українських мелодій, характерний стиль у порівнянні з мелодіями інших народів світу. Деякі українські пісні стали улюбленими в серед негритянського населення. За свідченням Івана Козловського, видатний співак Поль Робсон виконував пісні «Сонце низенько» та «Рече та стогне Дніпр широкий».

Відомо, що найпопулярнішою у багатьох країнах світу є наша пісня «Їхав козак за Дунай». Припала до душі вона й американцям. У найрізноманітніших варіантах пісня «Їхав козак за Дунай» вийшла в США, записана на грамплатівки для телепередач і радіо. Як зразок досконалої мелодії, її додали в програму до шкільного підручника музики «Ритмічна діяльність дітей». Серед американської молоді широко розповсюдженими є українські пісні та романси на вірші поетів І.Котляревського («Віють вітри»), М.Петренка («Дивлюсь я на небо») і особливо Ю.Федьковича («Як засядем, браття, коло чари»).

У Латинській Америці під час гастролей у 1976 і 1979 роках Державного Академічного народного хору імені Григорія Верьовки місцева преса оголосила Україну «країною солов'їв, де музика, пісня, творчість народу стоять на високому рівні розвитку і мають особливо оригінальні риси».

До Австралії українська пісня потрапила не напряму з України, а через Європу, і основним джерелом її пізнання є англійські, канадські, іноді німецькі, а згодом і американські джерела, переважно в друкованому вигляді. Українська пісня помандрувала від Європи до Сполучених Штатів, Канади і відтоді за допомогою різних шляхів та засобів передачі її знають на п'ятому континенті. Чудова збірка перекладів пісень і дум «Пісні України», яку опублікувала канадська поетеса Ф.Лайвлес у 1916 р., була визнана серед англійського населення Австралії. У 1981 році в Канаді вийшло своєрідне продовження цього видання: «Співи віків». У збірку ввійшли вдало перекладені думи «Про втечу трьох братів з Азова», «Самійло Кішка»,

«Олексій Попович», «Маруся Богуславка», «Ганджа Андибер», «Смерть козака бандуриста» тощо, історичні пісні "Байда», «Козак Нечай» та багато обрядових, побутових пісень і пісень літературного походження. Ця книжка також стала відомою в Австралії і надихнула англomовного наслення на ознайомлення з текстами українських пісень і відомостями про них. Наразі в Австралії з давніх українських народних пісень найбільш популярними є «Ой не ходи, Грицю», «Їхав козак за Дунай», «Чи не тая криниченька», «Ой на горі та жінці жнуть» та ін., а також твори літературного походження (на слова Т.Шевченка, Л.Глібова, І. Котляревського). Також в Австралії у загальноосвітніх та спеціальних музичних школах вивчають чимало пісень нашого народу.

Коли в 1950-х роках до музею Т.Шевченка в Києві приїхала група японців і екскурсивод розповів їм про твір Кобзаря «Реве та стогне Дніпр широкий», посланці з Токіо тут же відтворили його мелодію, тим самим підтвердили, що й вони знають українські пісні на вірші Т.Шевченка. Не минуло й десяти років, як деякі давні і сучасні українські пісні стали популярними в Японії. Їх публікують, множать багато мільйонними тиражами у грамзаписах, передають по радіо, виконують на концертах. Більш того – японські мистецькі колективи додають їх до свого репертуару, з яким виступають по всьому світу. Визнання серед японців здобули «Реве та стогне Дніпр широкий» і «Черемшина» (муз. В.Михайлюка, слова М. Юрійчука).

Вагомим внеском в історію культурних і пісенно-музичних контактів між Україною та Японією були виступи з концертами в Токіо, Йокогамі, Нагасакі, Кіото та інших містах цієї країни Державної заслуженої капели бандуристів України (восени 1969 р.). За місяць капела відвідала 18 міст і дала 22 концерти, кожен з яких відвідало до 4-5 тисяч слухачів.

Культурні зв'язки між народами Африки і слов'янського світу покращилися лише після Другої світової війни. В українських вишах почали навчатися студенти з Африки. Можна сказати, що пісня – це перший супутник молоді,

перший спосіб зав'язати дружбу. Вже не секрет, що африканці із задоволенням співають наші пісні на форумах, на святкових концертах, виконують саме українською, а коли повертаються на Батьківщину, везуть пісню з собою в подарунок, популяризуючи її. Таким чином, дізнавшись мелодію, люди, які бажають дізнатися зміст пісні, починають процес органічного засвоєння твору. Довести загальні спостереження можна цікавим прикладом. У африканського народу є мелодійна й поетична пісня «Мій човен». Дослідниками доведено, що ця пісня є не африканською, а саме українською, адже якщо уважно прочитати її зміст, то можна легко відслідкувати зв'язок з відомим українським романсом «Місяць на небі, зіроньки сяють». Побутуючи на африканському континенті ця мелодія зберегла свою основу і навіть зараз впізнати її також можна досить легко.

Висновки до розділу

Діячі світової культури неодноразово зазначали, що думки та почуття, висловлені в українських піснях, знайомі та зрозумілі багатьом народам світу. Культура кожної країни – справді скарб. Він містить коштовності, створені людством з великою дбайливістю. Українські народні пісні та вірші також є духовними скарбами багатьох країн.

Чим же полонила українська пісня світ? Насамперед ідеалом людини. Не для кого не секрет, що одна з найбільших чеснот українців – безмежна вірність Батьківщині. «Неможливо перелічити всі художні якості української пісні, бо вони такі ж невичерпні, як життя народу, що бере цілющу силу від матері-землі. Це мистецтво глибоко народне, з нього безпосередньо говорить до нас своєрідна чиста душа. Гарна ця душа. Таке ж її мистецтво» (З.Неєдли, Чехія). Отже, з усього вищевикладеного особливо можна наголосити, що секрет світової слави української пісенної лірики, якою ми пишаємося, лежить в глибинах талановитості, співучості, музичної природної обдарованості українського народу.

ВИСНОВОК

Українська народна пісня – це жива, яскрава, сповнена різноманітних барв народна історія, яка як ніщо інше розкриває життя, емоції, переживання та цінності нашого народу. Український народ нерозривно пов'язаний з пісенною творчістю. Пісня супроводжує нас від народження і до самої смерті. Кого тільки не чарувала вона своєю неосяжною красою. Проходять століття, змінюються покоління, а народна пісня постійно супроводжує нас попри все. З піснею народ живе, працює, кохає, творить, з нею йде і в інше життя, бо народна пісня – це вираження духовних та моральних цінностей людей.

Сьогодні, в час національного піднесення, відроджуються українські традиції, популяризується, грає іншими фарбами і звучить по-новому українська народна пісня. Українська пісня має важливе значення для втілення духовної величі нашого народу, який зберіг своє слово і йде з ним у майбутнє. Народна пісня як ніщо інше зберігає в душах нашого народу любов до рідного слова й рідної землі.

Одним із найбільш ефективних засобів педагогічного впливу на особистість вважається саме українська народна пісня, оскільки саме в шкільному віці формується світоглядна позиція особистості, зокрема її національна самосвідомість і при дотриманні всіх методичних рекомендацій україноспів позитивно впливає на виховання особистості, розвитку і вдосконаленні їх творчих здібностей. Сила народної педагогіки, народних традицій і обрядів полягає насамперед в людяному підході до особистості вихованця і для втілення цього завдання в народній педагогіці використовують найрізноманітніші засоби.

Українська пісня завжди берегтиме тепло наших сердець, наші традиції, обряди, звичаї і все наше життя. Так нехай же лунає завжди пісня, щира українська пісня, нехай вона робить усіх душевнішими, багатшими, красивішими у своїх почуттях, підтримує національну і людську гідність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. Пісенна культура українського народу. *Вища школа*. 2020. № 3 (188). С. 28–34.
2. Белякова С., Левенець Т. Психологічні особливості розвитку уваги у молодших школярів. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 10(15)
3. Дитячий фольклор. К., 1984. 471 с.
4. Жартівливі та сатиричні пісні. Київ : Дніпро, 1988. 325 с.
5. Загребельна Н. І., Яретик М. М. Українська пісня – духовне надбання народу. *Cultural studies and art criticism: things in common and development prospects*. 2020.
6. Зелінка В., Гіга С., Матейко М. Розвиток української вокальної школи на сучасному етапі. *Humanities science current issues*. 2020. Т. 2, № 34. С. 40–45.
7. Іваницький А. І. Українська музична фольклористика. Методологія і методика. Київ: Заповіт, 1997. 392 с.
8. Коваленко О. Трансформація поетичних канонів як чинник побутування та вивчення української народної пісні. *Вісник Черкаського університету. Філологічні науки*. 2003. Вип. 47. С. 148–154.
9. Коваленко О. Українська народна пісня у дослідженнях І.Я. Франка. *Літературознавчі студії*. 2002. Вип. 2. С. 146–151.
10. Коваль Т. Виховання молодших школярів засобами української народної пісні в умовах нової української школи. *Humanities science current issues*. 2020. Т. 3, № 27. С. 107–111.
11. Коротя-Ковальська В. Духовне виховання особистості через пісенну традицію українців. *Українознавство*. 2012. № 3 (44). С. 104–107.

12. Коротя-Ковальська В. П. Здоров'я дитини як національна цінність українського етносу в українознавстві. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. 2008. Т. 20. С. 429–438.
13. Коротя-Ковальська В. Світоглядна мудрість народної пісні. *Українська культура*. 2007. № 11. С. 34–35.
14. Коротя-Ковальська В. Філософія родинності в українських колискових піснях. Українознавчий погляд. *Українознавство*. 2013. № 2 (47). С. 80–83.
15. Костенко В. Народна пісня та музика українська: стислий огляд. Х., 1928. 50 с.
16. Матюшенко-Матвійчук В. Особливості української вокальної музики в аспекті виконавства. *Fine art and culture studies*. 2022. № 4. С. 52–57.
17. Михно Л. Мовноестетична природа українських народних історичних пісень. *Дивослово*. 2018. № 1 (730), січ. С. 35–39.
18. Мозгальова Н. Музичні здібності, їх сутність і розвиток у процесі інструментально-виконавської підготовки вчителів музики. *Освітній вимір*. 2015. Т. 44. С. 98–104.
19. Одарченко П. Видатні українські діячі: Ст., нариси. Київ: Смолоскип, 1999. 322 с.
20. Павличко Д. "Українська пісня в світі". *Нові дні*. 1990. Т. 41, № 485/486, лип.-серп. С. 24–25.
21. Сидоренко Т. Український музичний фольклор як джерело народної педагогіки. *Освітній вимір*. 2013. Т. 39. С. 248–253.
22. Ткаченко Є. А. Класифікація українських народних пісень: Thesis. 2014.
23. Українські народні пісні : Пісенник. Київ: Муз. Укр., 1989. 176 с.

24. Українські народні пісні : пісні сусп.- побут. Київ: Муз. Україна, 1967.
735 с.
25. Цуранова О., Піднебенна Я. Пісенний дитячий фольклор як основа гармонійного розвитку дитини. *Les tendances actuelles de la mondialisation de la science mondiale*. 2020.
26. Samoilenko H. V. Випускники Ніжинської вищої школи – фольклористи, етнографи, краєзнавці. *Literature and culture of polissya*. 2020. Т. 99, № 13і. С. 297–315.

ДОДАТКИ

ЧОМ ДУБ НЕ ЗЕЛЕНИЙ

Помірно

Чом дуб не зе_ ле_ ний? Бо ту_ ча при_ бн_ ла.
 Ко_ зан не ве_ се_ лий, бо ли_ ха го_ ди_ на.
 Ко_ зан не ве_ се_ аий, бо ли_ ха го_ ди_ на.

І УЧОРА В КУМИ

Г

Помірно
Один

Всі

І у_ чо_ ра в ку_ ми, і сьо_ год_ ні в ку_ ми,
 гей, ой ко_ ли ж я ку_ му та й до се_ бе за_ зву,
 гей, ой ко_ ли ж я ку_ му та й до се_ бе за_ зву?

Швидко

Гри-цю, Гри-цю, до ро-бо-ти! В Гри-ця по-рва - ні чо-бо-ти...
 Гри-цю, Гри-цю, до те-лят! В Гри-ця ні-жень - ки бо-лять...

Ходить гарбуз по городу

Скоро

Хо- дить гар- буз по го- ро- ду, ли- та- сть- ся сво- го ро- ду: "Ой чи жи- ві, чи здо- ро- ві

всі ро- ди - ці гар- бу - зо - ві? Ой чи жи- ві, чи здо- ро - ві всі ро- ди - ці гар- бу - зо - ві!"

НЕНЬКО МОЯ ТА РІДНЕНЬКАЯ

